

En kommunal angelägenhet ?

KANONERNA I SJÖN HUGN

Av Bengt Eklund, Karlstads Dykarklubb

1976 startade Rudolf Fabricius-Hansen med hjälp av sportdykarna Göte Sjöström och Jan Ekmalm sökandet efter en präm med kanoner i sjön Hugn, norr om Åmotsfors i Värmlands län. Efter två års letande fann de 1978 pråmen. Året därpå hittade de en "Marschlägesklots" och 1980 något som liknade ett kanonrör och del av en anspänningsanordning.

Efterforskningar
1976 - februari 1992

Hösten 1980 kontaktade de Riksantikvarieämbetet (RAÄ) och Statens Sjöhistoriska Museum (SSHM) för att få råd och hjälp att driva projektet vidare. 1987 beslöt Eda Kommun att bekosta en inspektion av vrakplatsen.

Bert Westenberg från SSHM med inhyrd dykare, Bengt Eklund från Forshaga, anlände till Åmotsfors den 15 sept. 1987. På plats fanns upphittarna Göte Sjöström och Jan Ekmalm, initiativtagare och samordnare Evert Magnor samt Reine Fahlstad som skött kontakten med arkiv och Armémuseet. Efter att ha ägnat en dag åt besök på vrakplatsen samt pjäsernas destinationsort Eda skans startades dykningarna den 16 sept.

Vraket låg på tio meters djup med babords sida nedsjunken drygt en meter i bottenleran. Sikten var noll meter trots starka lampor. Arbetet fick utföras genom att dykarna kände sej fram med händerna. Aktern ligger mot land. Skrovet har ej fallit ihop men styrbords reling är något skadad. Pråmen som är ca 14 m lång, är klinkbyggd. Den fallande stäven sitter på sin ursprungliga plats och ligger helt fri från botten. Akter om den plattgattade aktern ligger rodreret löst. Fingerlingar och rodermaljor sitter på sina ursprungliga ställen. Området runt pråmen avsåktes i halvcirklar.

Den sen tidigare upphittade "kanonen" undersöktes närmare. På ytan upprättades skisser över det som dykarna kände på botten. "Kanonen" visade sej vara en "föreställare" (en draganordning för transport av kanonlavett med två hästar). Tillstånd inhämtades från

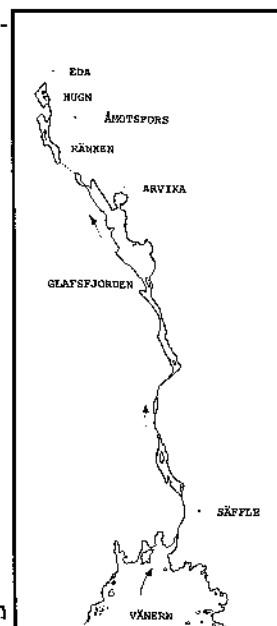
RAÄ för bärgning vilket också gjordes. Föreställaren av ek och furu med järnbeslag hade måtten 3,55x2,08x0,68 meter. Den rödbruna färgen fanns kvar på axeln och smidda järnbeslag var dekorativt bearbetade. Två inbrända "S" och "18" där "8" var ändrat till "2" fanns baktill. Dessutom ett bomärke "L" med ett tvärstreck på den stående stapeln följt av texten "N1". (Troligen är föreställaren tillverkad 1749 och användes för att dra en 16-pundig haubits tillverkad 1743). Efter bärgningen fördes den ej helt kompletta föreställaren till en lokal i Åmotsfors för konservering. Evert Magnor skulle i samråd med Birgitta Håfors SSHM sköta konserveringen.

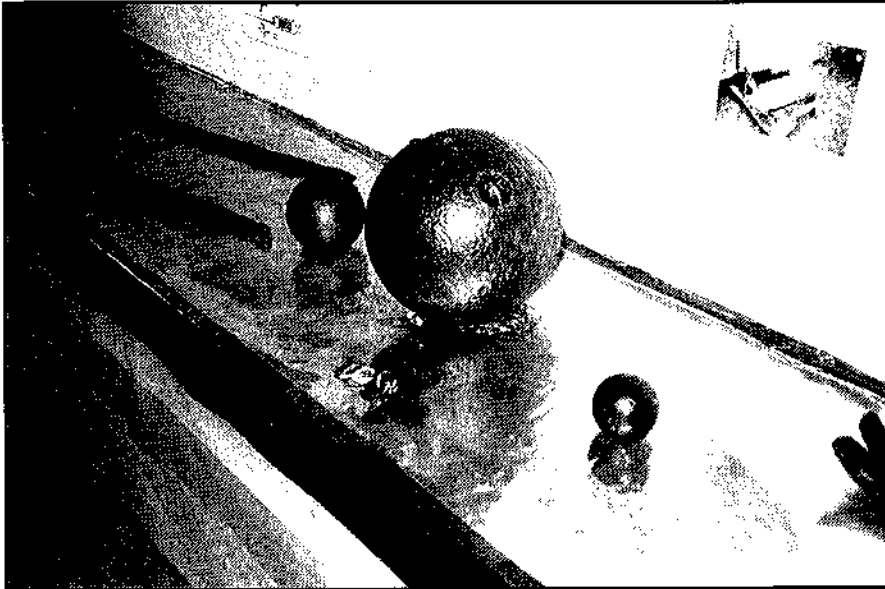
Mellan 3 och 6 oktober 1988 fortsatte sökandet efter nya fynd i Hugn. Under Bert Westenbergs ledning avsåktes botten runt vraket med en "side scan sonar" och "sub bottom profiler". Tänkbara fyndplatser markerades ut med bojar för senare inspektion av dykarna Magnus Faxen SSHM och Bengt Eklund. Förutom en mängd stockar och stenar påträffades ett hjul till en kanonlavett. Efter samråd med SSHM beslöts

Karta gjord av lantmätare 1717 på uppdrag av Karl XII

Sjösystemet mellan Vätern och Eda skans som användes för att transportera bl.a. kanoner.

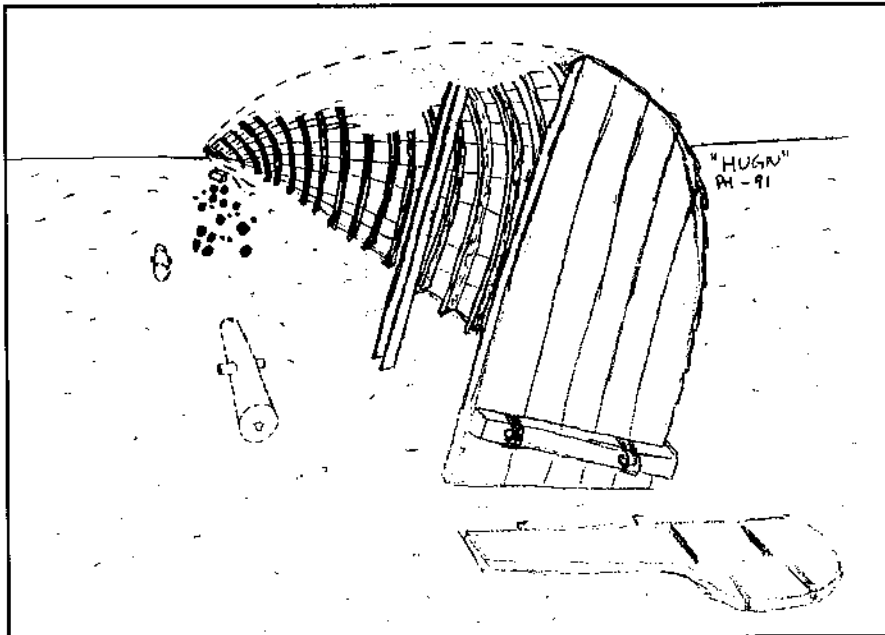
att hjulet skulle bärgas och att konserveringen skulle skötas av Evert Magnor. Hjulet var i mycket fint skick. Färgen från 1808 fanns kvar. Vackra smidesdetaljer var oskadade och i hjuinavet fanns smörjett som påminde om grönsåpa. Hjulet hade en vikt av ca 300 kg och en

diameter på ca 130 cm. Efter nästan två års uppehåll återupptogs sökandet i maj 1990. Bert Westenberg med assistenten Göran Ekberg skulle avsöka botten med hjälp av en protonmagneto-

rätt spår och några liknande föremål finns inte på något museum i landet. I augusti 1990 fortsatte Evert Magnor och medlemmar från Karlstads Dykarklubb sökandet utan medverkan av be-

meter (en avancerad minsökare). Karlstads Dykarklubb ställde upp med sex dykare och Eda kommun stod för mat och logi på vandrarhemmet i Eda.

Ett stort område avsöktes men inga föremål av järn registrerades. Vraket fotograferades dessutom med en lågljus-televisionkamera. Vid sondering med händerna i närheten av vraket påträffades några större kanonkulor. En av dessa bärgades och visade sej vara en mycket välbevarad mörsarkula.

Kulan var ihållig, vägde ca 30 kg och hade en diam. på ca 26 cm. Liksom tidigare konserverades kulan av Evert Magnor på det som började bli ett litet museum. Men Evert gav inte upp. "Kanonerna finns" sa han. "De fynd vi har hittat tyder på att vi är på

Dykaraklas av prämen "Kantinen" i sjön Hugn, september 1991.

rörda myndigheter. Vederbörligt tillstånd för undersökning fanns.

Botten runt och i vraket sonderades med 1,5 meter långa sondstavar. Och nu gjordes "kanonfynden". Två meter från resp. för och akter, inuti vraket, på ca 0,8 m djup, hittades ett stort antal kulor av olika storlekar, div. järnföremål som spett, brytjärn, kätting, bultar till lavetter, låda med skinnlock innehållande krutkakor och trolig krutkvavn samt 3 pjäser varav en mörsare, m.m. m.m. Många av fynden gick inte att identifiera. Då sikten var noll gick dykarna upp och rapporterade sina fynd

Kanonkolor på järn (bultar) till lavett

och iakttagelser i Everts videokamera för senare uppritning och bearbetning. En månad senare gjordes ytterligare ett dyk för att konfirmera tidigare gjorda fynd. Även den här gången lokaliserades nya föremål. Samtliga fynd mättes in så noggrant som sikt och utrustning medgav.

Från och med nu, september 1990, bestämdes att ingen ytterligare dykning skulle ske vid vraket. Nu skulle de berörda instanserna få bestämma prämens och dess lasts vidare öden.

Arbetsgruppen för Eda skans framtid

I samband med att kanonerna hittades 1990, bildades en arbetsgrupp. Följande personer och myndigheter ingår:

Agne Furingsten Värmlands Museum, Göran Wettergren länsstyrelsen, Nils Eriksson, Hjördis Ivarsson och Margareta Berg-Jansson Eda kommun, Bert Westenberg SSHM, Bengt Eklund Karlstads Dykarklubb och projektledaren Evert Magnor Åmotsfors. Lars Kantingius, från RAA som äger och förvaltar skansen, har deltagit i ett möte.

Värmlands Museum anställde 1991 Oille Nilsson under tre mån. för att göra en projektbeskrivning över Eda skans och kanonerna i Hugn.

Följande punkter har diskuterats av arbetsgruppen: Huvudman, organisation, ekonomi, sponsring, dokumentation, konservering, fyndfördelning, slutförvaring, dykförbud genom fridlysning, plundring av föremål vid vraket, skansens framtida utseende m.m. Ev. kommer en person att anställas för att på heltid försöka greppa alla dessa frågor. Den stora frågan är i vilken form arbetena skall bedrivas, vem som har det ekonomiska ansvaret och hur en finansiering skall gå till. Att detta kan bli ett stort turist-historiskt intressant objekt är alla inblandade överens om.

Idag finns det s.k. "Vasavarvet i Åmotsfors" som visar alla upptagna föremål. Museet är beläget i Normas f.d. lokaler och sköts av Evert Magnor.

Tyvärr har de dykare som först hittade vraket ställt anspråk på ersättning för nedlagt arbete och hittelön. Detta har avvisats av Eda kommun, Värmlands Museum och Statens Sjöhistoriska Museum. Dykarna har nu, 1992, vänt sej till advokat för "sin rätt" till de mer än 180 år gamla fynden.

Källor:

SSHM B. Westenberg, Besiktningensprotokoll från sjön Hugn
Protokoll från "arbetsgruppen för Eda Skans Framtid"
Brev från Värmlands Museum och R. Fabricius-Hansen
Egna minnesanteckningar